

Tereshchenko, Kira Volodymyrivna, PhD, senior researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S. Kostiuk Institute of psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: kteresh75@gmail.com

Лагодзінська Валентина Іванівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Lahodzinska, Valentyna Ivanivna, PhD, senior researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S. Kostiuk Institute of psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: vlagoda@ukr.net

Ковальчук Олександр Сергійович, науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Kovalchuk, Olexandr Serhiiiovych, researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S. Kostiuk Institute of psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: kovalchuk_a_c@email.ua

Івкін Володимир Миколайович, кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Ivkin, Volodymyr Mykolaiovych, PhD, Assoc. Prof., senior researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S. Kostiuk Institute of psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: vivushka808@gmail.com

Отримано 18 червня 2018 р.
Рецензовано 25 червня 2018 р.
Прийнято 26 червня 2018 р.

УДК 159.944

Лисенко О.Г.

РІВЕНЬ ВИЯВУ ГОСТРОГО ТА ХРОНІЧНОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ В ПЕРСОНАЛУ ШВИДКОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ: ЗВ'ЯЗОК З МІСЦЕМ РОЗТАШУВАННЯ ТА НАПРЯМОМ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНОГО ЗАКЛАДУ

Лисенко О.Г. Рівень вияву гострого та хронічного професійного стресу в персоналу швидкої медичної допомоги: зв'язок з місцем розташування та напрямом діяльності медичного закладу. В статті на основі емпіричного дослідження проаналізовано рівень вияву гострого професійного стресу та рівень вияву хронічного професійного стресу в персоналу швидкої медичної допомоги. Встановлено наявність зв'язку між рівнем вияву гострого професійного стресу в персоналу швидкої медичної допомоги та організаційними чинниками (місцем розташування та напрямком діяльності медичного закладу). Також виявлено зв'язок між рівнем вияву хронічного професійного стресу в персоналу швидкої медичної допомоги та організаційними чинниками (місцем розташування та напрямком діяльності медичного закладу). Доведено, що організаційні чинники (місце розташування медичного закладу, напрямок діяльності медичного закладу) впливають на рівень вияву гострого та хронічного стресу як за загальними показниками, так і за окремими складовими.

***Ключові слова:** персонал швидкої медичної допомоги, гострий професійний стрес, хронічний професійний стрес, складові гострого професійного стресу, складові хронічного професійного стресу, діагностико-превентивна система ДДКС, організаційні чинники стресу, місце розташування медичного закладу, напрямок діяльності медичного закладу.*

Лысенко О.Г. Уровень выраженности острого и хронического профессионального стресса у персонала скорой медицинской помощи: связь с местом нахождения и направлением деятельности медицинского заведения. В статье на основе эмпирического исследования проанализированы уровень выраженности острого профессионального стресса и уровень выраженности хронического профессионального стресса у персонала скорой медицинской помощи. Выявлено наличие связи между уровнем проявления острого профессионального стресса у персонала скорой медицинской помощи и организационными факторами (местом нахождения и видом деятельности медицинского заведения). Также выявлено наличие связи между уровнем проявления хронического профессионального стресса у персонала скорой медицинской помощи и организационными факторами (местом нахождения и видом деятельности медицинского заведения). Доказано, что организационные факторы (место нахождения и вид деятельности медицинского заведения) влияют на уровень выраженности острого и хронического стресса как по общим показателям, так и по отдельным составляющим.

***Ключевые слова:** персонал скорой медицинской помощи, острый профессиональный стресс, хронический профессиональный стресс, составляющие острого профессионального стресса, составляющие хронического профессионального стресса, диагностико-превентивная система ИДИКС, организационные факторы стресса, место нахождения медицинского заведения, вид деятельности медицинского заведения.*

Постановка проблеми. Медицина є найбільш складною формою людської діяльності, що вимагає від медичних працівників, окрім спеціальних знань і практичних навичок, ще інтуїції та високих душевних якостей. Під час звернення по медичну допомогу людина розраховує на отримання кваліфікованої та якісної послуги. Це означає, що, відповідно до захворювання, допомогу повинен надавати лікар, котрий має відповідну професійну підготовку, у відповідному обсязі та з використанням правильних, доброякісних засобів і в адекватному психологічному стані. А якщо взяти до уваги, що працівники швидкої медичної допомоги працюють дуже часто в екстремальних умовах, де їхня професійна діяльність супроводжується численною кількістю стресорів, що негативно позначається як на їхньому психологічному стані, так і, як наслідок, на ефективності роботи цього персоналу. Отже, з огляду на вищенаведене, ми вважаємо, що проблема дослідження професійного стресу у працівників швидкої медичної допомоги є на сьогодні актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нині проблема професійного здоров'я та особистісного благополуччя персоналу привертає увагу дедалі більше зарубіжних дослідників (В. Я. Апчел [15], Дж. Грінберг [4], А.В. Дергунов [15], О.В. Леонтьєв [15], В.М. Лимаренко [15], Т.Дж Сміт [18], І.В. Хавкіна [19] та ін.). У першу чергу, це пов'язано з високою ціною лікарської помилки, ймовірність якої підвищується через стани високого психоемоційного напруження та професійного стресу.

Упродовж останнього часу проблема професійного стресу стала активно досліджуватися і українськими науковцями. Зокрема, виконані дослідження, що стосуються психологічних чинників професійного стресу у працівників освітніх організацій (О. Бондарчук [20], Л.М. Карамушка [20; 21], В.Л. Паньковець [16; 21]) та соціальних працівників (М.Л. Авраменко [1] та ін.), працівників системи державної служби (Л.М. Карамушка [11], Д.І. Куриця [10, 11], та ін.), у працівників банківських структур (Т.В. Зайчикова [5, 7], Л.М. Карамушка [7] та ін.). Також започатковані дослідження виявів професійного стресу у працівників медичних установ (В.А. Винокур [3], О.К. Колоскова [9], М.І. Поліщук [9], Т.М. Воротняк [9], Л.М. Карамушка [6], О.О. Раковчена [6], І.В. Хавкін [19] та ін.).

Однак, до теперішнього часу проблема розвитку та специфіки проявів професійного стресу в персоналу швидкої медичної допомоги систематично не вивчена. Основна увага дослідників сконцентрована, на: аналізі наслідків впливу психоемоційного напруження на показники здоров'я медиків (Т.М. Дмуховська [17], М.О. Сидоренко [17], К.М. Сокол [17]); дослідженні емпатії та її впливу формування професійного стресу в лікарів (Н.В. Козіна [7]), вивченні хронічного професійного стресу в лікарів швидкої медичної допомоги (В.М. Лимаренко [15], В.Я. Апчел [15], О.В. Леонтьєв [15], А.В. Дергунов [15]). Але у цих та

інших працях не розкрито багатьох інших особливостей психологічних чинників розвитку професійного стресу в персоналу швидкої медичної допомоги.

У той же час, в літературі відсутні дані, що базуються на комплексному аналізі проявів професійного стресу в діяльності персоналу різних спеціалізацій, які дозволили б виявити особливості формування професійного стресу в повному циклі його розвитку – від причин, обумовлених змістовною специфікою та умовами діяльності медичного працівника певної спеціалізації, до фіксації негативних переживань стресу у вигляді хронічних несприятливих станів і порушень здоров'я як в особистісному, так і соматичному плані. Разом із тим, саме такий підхід визнаний нині найбільш перспективним для вивчення професійного стресу в різних видах праці (В.О. Бодров [2], Г.Б. Леонова [12, 13, 14]). На цій основі виявляється можливою якісна підготовка спеціалізованих засобів надання психологічної допомоги представникам різних професій, зокрема персоналу швидкої медичної допомоги.

Таким чином, соціальна значущість проблеми та її недостатня розробленість обумовили нами постановку таких **завдань дослідження**:

1. Дослідити рівень вияву гострого професійного стресу в персоналу швидкої медичної допомоги.

2. Дослідити рівень вияву хронічного професійного стресу в персоналу швидкої медичної допомоги.

3. Проаналізувати зв'язок між рівнем вияву гострого та хронічного професійного стресу в персоналу швидкої медичної допомоги та місцем розташування медичного закладу.

4. Проаналізувати зв'язок між рівнем вияву гострого та хронічного професійного стресу в персоналу швидкої медичної допомоги та напрямком діяльності медичного закладу

Аналіз результатів дослідження та їхнє обговорення. Для проведення дослідження використовувалася методика «Інтегральна діагностика і корекція стресу» (ІДІКС) Г.Б. Леонової, 2007 [13; 14].

Робота з системою ІДІКС організована в формі триетапної інтерактивної оцінювально-інформаційної процедури, в ході якої за результатами детального опитування користувач отримує відомості про загальний рівень пережитого стресу і найбільш критичних особливостей в синдромі його проявів, а також індивідуально підібраних на цій підставі рекомендацій оптимізаційного характеру. Відповідно до цього, структура даної системи в цілому складається з трьох частин: 1) *діагностичної*, спрямованої на багатофакторну оцінку симптоматики професійного стресу в окремого індивіда або групи обстежуваних на момент проведення тестування; 2) *інтерпретаційної*, що включає винесення інтеграційного діагностичного судження про загальний рівень розвитку професійного стресу і його якісну характеристику на основі стандартизованих психометричних правил і алгоритмів оцінки; 3) *превентивної*, що містить індивідуалізований підбір і складання програм оптимізаційних заходів відповідно до специфіки виявленого синдрому професійного стресу [13; 14].

Власне, діагностичній частині опитувальника передують розгорнуте структуроване інтерв'ю, що містить цілий ряд питань про демографічний статус (стать, вік), професійну приналежність та стаж роботи обстежуваних, наявності в їхньому житті обтяжуючих стресових подій, стан здоров'я, організації праці і відпочинку, сформованості шкідливих звичок (куріння, вживання алкоголю і ін.). Цей своєрідний «психологічний анамнез» ризик-факторів, які опосередковують розвиток професійного стресу, що є корисним для поглибленої інтерпретації даних тестування, а також слугує джерелом інформації для показників змістовної валідності опитувальника [13; 14]. З метою виявлення специфіки ризик-факторів, що впливають на ступінь вияву професійного стресу у працівників швидкої медичної допомоги опитувальник нами було доповнено рядом питань про: (1) сімейний статус та сімейний стаж; (2) наявність дітей та їхній вік; (3) житлові умови.

Діагностична частина цієї системи має форму психометричного тесту опитувального типу. Вона містить в собі 6 шкал, кожна з яких має в собі по 4–6 субшкал. 1) Шкала TV1 «Умови та організація праці» (Субшкали: V1.1 – «Умови праці», V1.2 – «Інтенсивність трудових навантажень», V1.3 – «Особливості змісту праці», V1.4 – «Організація трудового

процесу»); 2) Шкала TV2 «Суб'єктивна оцінка професійної ситуації» (Субшкали: V2.1 – «Різноманітність завдань», V2.2 – «Складність завдань», V2.3 – «Значущість завдань», V1.4 – «Автономія виконання»); 3) Шкала TV3 «Винагорода за працю та соціальний клімат» (Субшкали: V3.1 – «Соціальні конфлікти», V3.2 – «Оплата/винагорода за працю», V3.3 – «Зворотний зв'язок», V3.4 – «Контроль за виконанням»); 4) Шкала TV4 «Переживання гострого стресу» (Субшкали: V4.1 – «Фізіологічний дискомфорт», V4.2 – «Когнітивна напруженість», V4.3 – «Емоційна напруженість», V4.4 – «Труднощі в спілкуванні», V4.5 – «Труднощі в поведінці», V4.6 – «Загальне самопочуття»); 5) Шкала TV5 «Переживання хронічного стресу» (Субшкали: V5.1 – «Тривога», V5.2 – «Агресія», V5.3 – «Депресія», V5.4 – «Астенія», V5.5 – «Психосоматичні реакції», V5.6 – «Порушення сну»); 6) Шкала TV6 «Особистісні та поведінкові деформації» (Субшкали: V6.1 – «Тип А поведінки», V6.2 – «Ознаки синдрому «вигорання»», V6.3 – «Невротичні реакції», V6.4 – «Поведінкові ризик фактори»).

Диференціально-оціночними показниками в цій методиці є стандартизовані індекси для всіх згаданих вище шкал та субшкал, представлені в T-значеннях. Окрім того, в якості узагальнюючого показника тесту використовується індекс TV0 – «Загальний рівень стресу», що являє собою узагальнюючу оцінку за шістьма основними шкалами. Всього виділено 5 критеріальних діапазонів, що відповідають (1) низькому, (2) помірному, (3) вираженому, (4) високому, (5) надмірно високому рівню стресу. Співвідношення цифрових значень індексів T-значень з вище згаданими діапазонами дає можливість якісно інтерпретувати отримані кількісні значення кожного з індексів [12].

Допоміжна шкала L0 – «Соціальна бажаність» дає можливість оцінити рівень достовірності відповідей респондентів.

У дослідженні взяли участь 164 працівника екстрених медичних служб: лікарні швидкої медичної допомоги м. Києва; станції екстреної медичної допомоги м. Луцька; станція екстреної медичної допомоги м. Новомосковська Дніпропетровської обл.; станція екстреної медичної допомоги м. Павлограда Дніпропетровської обл.

Проаналізуємо послідовно отримані результати по кожному із завдань дослідження.

Розпочнемо з аналізу даних, які стосуються **першого завдання** – дослідження **рівня вияву гострого професійного стресу** в персоналу швидкої медичної допомоги.

Аналіз рівня вияву гострого професійного стресу в персоналу швидкої медичної допомоги (табл. 1) показав, що загалом більше половини (52,8%) опитаних працівників швидкої медичної допомоги мають виражений рівень загального показника гострого професійного стресу. Для 34,8% опитаних характерний помірний рівень вияву гострого професійного стресу, для 10,6% – високий рівень гострого професійного стресу, а в 1,8% – надмірно високий рівень. Низького рівня гострого професійного стресу в опитаних не виявлено.

Що стосується рівня прояву окремих складових гострого професійного стресу, то, як видно із табл. 1, перше місце посідає *когнітивна напруженість*. Так, у 89,4% виявлено високий рівень вияву такої складової, а у 10,6% респондентів – надмірно високий рівень.

На другому місці за рівнем вияву йде така складова гострого професійного стресу, як: *погане самопочуття*. У 48,4% опитаних спостерігається високий рівень вияву такої складової, а у 39,1% респондентів – надмірно високий рівень.

Решту складових гострого професійного стресу можна віднести на третє місце, тому що їхній рівень вияву, здебільшого, помірний і має приблизно схожі значення. А саме: *ускладнення в спілкуванні* – 76,4%, *фізіологічний дискомфорт і емоційне напруження*, кожна з яких має по 75,8 %.

Звертає увагу на себе той факт, що такі складові гострого професійного стресу, як когнітивне напруження та погане самопочуття, виражені в опитаних працівників швидкої медичної допомоги *значно вище*, ніж ускладнення в спілкуванні, фізіологічний дискомфорт та емоційне напруження. Про це свідчить той факт, що якщо перші дві названі складові гострого хронічного стресу виявлено більш ніж у двох третіх респондентів на високому та надмірно високому рівні, то ускладнення в спілкуванні, фізіологічний дискомфорт і емоційне напруження більш ніж у двох третіх опитаних виявлено на помірному рівні.

Таблиця 1

Рівень вияву складових та загального показника гострого професійного стресу в персоналу швидкої медичної допомоги (у % від загальної кількості опитаних)

Складові гострого професійного стресу	Рівні вияву гострого професійного стресу (у % від загальної кількості опитаних)				
	<i>Низький</i>	<i>Помірний</i>	<i>Виразений</i>	<i>Високий</i>	<i>Надмірно високий</i>
Фізіологічний дискомфорт	0,0	75,8	18,0	4,3	1,9
Когнітивна напруженість	0,0	0,0	0,0	89,4	10,6
Емоційне напруження	0,0	75,8	17,4	5,0	1,9
Ускладнення в спілкуванні	0,0	76,4	19,9	3,7	0,0
Ускладнення в поведінці	0,0	65,2	26,7	6,8	1,2
Погане самопочуття	0,0	4,3	8,1	48,4	39,1
<i>Загальний показник вияву гострого професійного стресу</i>	<i>0,0</i>	<i>34,8</i>	<i>52,8</i>	<i>10,6</i>	<i>1,8</i>

Далі звернемося до аналізу даних, як отримані у процесі виконання **другого завдання** – **рівня вияву хронічного професійного стресу** в персоналу швидкої медичної допомоги.

Таблиця 2

Рівень вияву складових та загального показника хронічного професійного стресу в персоналу швидкої медичної допомоги (у % від загальної кількості опитаних)

Складові гострого хронічного стресу	Рівні вияву хронічного професійного стресу (у % від загальної кількості опитаних)				
	<i>Низький</i>	<i>Помірний</i>	<i>Виразений</i>	<i>Високий</i>	<i>Надмірно високий</i>
Тривога	3,7	12,4	42,9	37,3	3,7
Агресія	29,2	17,4	45,3	6,2	1,9
Депресія	0,0	14,9	52,2	29,2	3,7
Астенія	19,3	20,5	47,2	12,4	0,6
Психосоматична реакція	0,0	20,5	60,9	13,0	5,6
Порушення сну	14,3	18,0	56,5	8,1	3,1
<i>Загальний показник вияву хронічного професійного стресу</i>	<i>7,5</i>	<i>29,8</i>	<i>46,6</i>	<i>13,7</i>	<i>2,5</i>

Як видно із *табл. 2*, загалом, майже половина (46,6%) опитаних працівників швидкої медичної допомоги мають виразений рівень *загального показника* хронічного професійного стресу. Для 7,5 % опитаних характерний низький рівень вираженості хронічного професійного стресу, у 29,8% зафіксовано помірний рівень хронічного професійного стресу, у 13,7% респондентів – високий рівень хронічного професійного стресу, а в 2,5% – вже надмірно високий рівень хронічного професійного стресу.

Що стосується рівня прояву хронічного професійного стресу, то, як видно із табл. 2, найбільші значення мають виражений, високий та надмірно високий рівень вияву хронічного професійного стресу. З огляду на це перше місце посідає *депресія*. Так, у 52,2% виявлено *виражений* рівень вияву такої складової, у 29,2% респондентів – *високий* рівень, а в 3,7% опитаних – надмірно високий рівень хронічного професійного стресу. Це говорить нам про те, що в більш ніж 85% опитаних депресія виявлена на рівні вираженому і вище

На другому місці за рівнем вияву йде така складова хронічного професійного стресу як *тривога*. У 42,9% опитаних спостерігається виражений рівень вияву такої складової, у 37,3% респондентів високий рівень, а у 3,7% *надмірно високий*. Це говорить нам про те, що у більш ніж 83% опитаних тривога виявлена на рівні вираженому і вище рівнях.

На третьому місці перебуває така складова хронічного професійного стресу, як *психосоматичні реакції*. Високий рівень цієї складової зафіксовано у 60,9% опитаних на вираженому рівні, у 13,0% респондентів – на високому рівні, і в 5,6% – на надмірно високому рівні. З чого бачимо, що більш ніж у 79% респондентів вияв психосоматичних реакцій на рівні вираженому і вище рівнях.

Четверте місце займає така складова хронічного професійного стресу, як *порушення сну*. У 56,5% опитаних спостерігається виражений рівень вияву такої складової. Високий рівень такої складової зафіксовано у 8,1% опитаних, і в 3,1% цей показник – на надмірно високому рівні. Отже, більш ніж у 67% опитаних працівників швидкої медичної допомоги вияв порушення сну на рівні вираженому і вище рівнях.

Решту складових хронічного професійного стресу (*агресію та астенію*) можна віднести на п'яте місце, тому що їхній рівень вияву має приблизно схожі значення. А саме: агресія – у 45,3% виражений рівень, 6,2% – високий рівень, 1,9% – надмірно високий рівень; астенія – 47,2% виражений рівень, 12,4% – високий рівень, 0,6% – надмірно високий рівень. Загалом на рівні вираженому та вище більш ніж у 60,2% респондентів має місце вияв астенії, а більш ніж у 53% опитаних проявляється агресія.

Звертає увагу на себе той факт, що більш ніж у 62% опитаних працівників швидкої медичної допомоги виявлено хронічний професійний стрес на рівні вираженому та вище.

Отримані дані дають можливість зробити такі *висновки*.

По-перше, робота персоналу швидкої медичної допомоги належить до надмірно напружених видів професійної діяльності.

По-друге, результати свідчать про те, що досить значна частина персоналу швидкої медичної допомоги потребує системної психологічної підтримки щодо профілактики та подолання гострого та хронічного професійного стресу.

Тепер проаналізуємо дані, які стосуються *третього завдання* – зв'язку рівня вияву гострого та хронічного професійного стресу персоналу медичної швидкої допомоги з *місцем розташування медичного закладу*.

Як бачимо з *табл. 3*, спостерігається статично значущий зв'язок ($p < 0,05$) між *загальним показником* рівня вияву гострого професійного стресу у працівників швидкої медичної допомоги та місцем розташування медичного закладу (столиця, обласний центр, районний центр). Суть такого зв'язку проявляється в тому, що чим більше місто, де розташований медичний заклад, тим вищий рівень прояву гострого професійного стресу. І, навпаки, чим менше населений пункт, де розташований медичний заклад, тим нижчий рівень прояву складових гострого професійного стресу.

Що стосується *складових гострого професійного стресу*, то аналіз даних показав, що існує зв'язок між такими складовими, як фізіологічний дискомфорт ($r_s = 0,174$, $p < 0,05$) та емоційна напруженість ($r_s = 0,170$, $p < 0,05$). Тобто можна говорити про те, що у працівників швидкої медичної допомоги, які працюють у Києві та у великих містах, складові виражені більшою мірою.

Таблиця 3

Зв'язок рівня вияву гострого професійного стресу в персоналі швидкої медичної допомоги з місцем розташування медичного закладу (r_s)

Складові гострого професійного стресу	r _s
Фізіологічний дискомфорт	0,174*
Когнітивна напруженість	0,098
Емоційна напруженість	0,170*
Ускладнення в спілкуванні	0,109
Ускладнення в поведінці	0,048
Загальне самопочуття	0,108
Загальний показник вияву гострого професійного стресу	0,192*

*p<0,05

Що стосується зв'язку вияву хронічного професійного стресу у працівників швидкої медичної допомоги з місцем розташування медичного закладу, то тут можна сказати про наступне. (табл. 4).

Таблиця 4

Зв'язок рівня вияву хронічного професійного стресу в персоналі швидкої медичної допомоги з місцем розташування медичного закладу(r_s)

Складові хронічного професійного стресу	r _s
Тривога	0,206**
Агресія	0,134
Депресія	0,227**
Астенія	0,271**
Психосоматична реакція	0,282**
Порушення сну	0,267**
Загальний показник вияву хронічного професійного стресу	0,280**

**p<0,01

Як видно із даних, наведених в табл. 4, констатовано статистично значущий зв'язок (p<0,01) між загальним показником рівня вияву хронічного професійного стресу у працівників швидкої медичної допомоги та місцем розташування медичного закладу. Суть такого зв'язку проявляється в тому, що чим більше місто, де розташований медичний заклад, тим вище рівень прояву хронічного професійного стресу. І навпаки, чим менше населений пункт, де розташований медичний заклад, тим нижчий рівень прояву складових хронічного професійного стресу. Що стосується складових хронічного професійного стресу, то дослідження показало наявність статистично значущого зв'язку зі всіма складовими хронічного професійного стресу (p<0,01), окрім агресії. Це можна пояснити тим, що агресія не властива працівникам даної професії, навіть у великих містах, де стрес-факторів набагато більше.

І, насамкінець, проаналізуємо результати виконання **четвертого завдання** дослідження, які стосуються дослідження зв'язку між рівнем вияву гострого та хронічного професійного стресу з **напрямком діяльності медичного закладу** (виїзні бригади, стаціонарні відділення швидкої медичної допомоги).

Спочатку розглянемо дані, які стосуються зв'язку рівня вияву гострого професійного стресу в персоналі швидкої медичної допомоги та напрямку діяльності медичного закладу (табл. 5).

Як видно із даних, наведених в табл. 5, констатовано статистично значущий зв'язок (p<0,01) між загальним показником рівня вияву гострого професійного стресу у працівників

швидкої медичної допомоги та напрямком діяльності медичного закладу. Це говорить нам про те, що працівники виїзних бригад мають більший рівень вияву гострого професійного стресу, ніж працівники стаціонарних відділень швидкої допомоги.

Таблиця 5

Зв'язок рівня вияву гострого професійного стресу в персоналу швидкої медичної допомоги та напрямку діяльності медичного закладу (r_s)

Складові гострого професійного стресу	r_s
Фізіологічний дискомфорт	0,171*
Когнітивна напруженість	0,133
Емоційна напруженість	0,178*
Ускладнення в спілкуванні	0,105
Ускладнення в поведінці	0,082
Загальне самопочуття	0,140
<i>Загальний показник вияву гострого професійного стресу</i>	0,221**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Що стосується *складових гострого професійного стресу*, то аналіз даних показав, що існує зв'язок між такими складовими, як *фізіологічний дискомфорт* ($r_s = 0,171$, $p < 0,05$) та *емоційна напруженість* ($r_s = 0,178$, $p < 0,05$). Тобто можна говорити про те, що у працівників швидкої медичної допомоги, які працюють у виїзних бригадах, більшою мірою виявляються фізіологічний дискомфорт та емоційна напруженість.

Далі проаналізуємо зв'язок вияву хронічного професійного стресу у працівників швидкої медичної допомоги та напрямком діяльності медичного закладу (табл. 6).

Таблиця 6

Зв'язок рівня вияву хронічного професійного стресу з напрямком діяльності медичного закладу (r_s)

Складові хронічного професійного стресу	r_s
Тривога	0,207**
Агресія	0,078
Депресія	0,188*
Астенія	0,195*
Психосоматична реакція	0,251***
Порушення сну	0,242**
<i>Загальний показник вияву хронічного професійного стресу</i>	0,236**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Як бачимо із даних, наведених в табл. 6, відзначається статистично значущий зв'язок ($p < 0,001$) між загальним показником рівня вияву хронічного професійного стресу у працівників швидкої медичної допомоги та напрямком діяльності медичного закладу. Суть такого зв'язку проявляється в тому, що працівники виїзних бригад мають більше рівень вияву хронічного професійного стресу, ніж працівники стаціонарних відділень швидкої допомоги.

Що стосується *складових хронічного професійного стресу*, то дослідження показало наявність статистичної значущості за всіма складовими хронічного професійного стресу ($p < 0,01$, $p < 0,001$), окрім *агресії*. Слід зауважити, що у виїзних бригад значно виражена статистична значущість за таким складовими: *тривога* ($r_s = 0,207$ **, $p < 0,01$), *порушення сну* ($r_s = 0,242$ **, $p < 0,01$). Але найбільша статистична значущість виявлена за такою складовою хронічного професійного стресу, як *психосоматичні реакції* ($r_s = 0,251$, $p < 0,001$). Це можна пояснити тим, що виражені на стадії гострого професійного стресу такі його складові, як

емоційна напруженість та фізіологічний дискомфорт у виїзних бригад персоналу швидкої медичної допомоги на стадії хронічного професійного стресу, накопичуючись та посилюючись складним графіком роботи в екстремальних умовах та відсутністю необхідної системної психологічної підтримки, переходять в тривогу, порушення сну та психосоматичні реакції організму.

Отримані результати аналізу даних емпіричного дослідження свідчать про те, що *працівники швидкої медичної допомоги, які працюють у виїзних бригадах, більше потребують особливої системної психологічної підтримки в контексті профілактики та подолання гострого та хронічного професійного стресу.*

Висновки:

1. Дослідження встановило, що більше ніж третина (34,8%) опитаних працівників швидкої медичної допомоги мають помірний рівень загального показника *гострого професійного стресу*, а більше половини (52,8%) – виражений рівень. Щодо *хронічного професійного стресу*, то показники загального показника хронічного професійного стресу лише дещо нижчі (для 29, 8% опитаних характерний помірний рівень, а для 46,6% опитаних – виражений рівень). У цілому, понад 90,0% опитаних мають різні вияви загального показника гострого та хронічного професійного стресу (від низького рівня до надмірного високого), що свідчить, на наш погляд, про наявність серйозних психологічних проблем у діяльності цієї категорії медичного персоналу.

2. Виявлено статистично значущий зв'язок гострого ($p < 0,05$) та хронічного ($p < 0,001$) професійного стресу з таким організаційним чинником, як *місце розташування медичного закладу* (столиця, обласний центр, районний центр). Суть такого зв'язку проявляється в тому, що чим вищий адміністративний статус має населений пункт, де працюють медичні працівники, тим вище рівень прояву гострого та хронічного професійного стресу у працівників швидкої медичної допомоги.

3. Констатовано статистично значущий зв'язок ($p < 0,01$) між загальним показником вияву гострого ($p < 0,01$) та хронічного ($p < 0,01$) професійного стресу у працівників швидкої медичної допомоги та *напрямою діяльності медичного закладу*. Це проявляється в тому, що працівники виїзних бригад швидкої медичної допомоги мають більший рівень вияву гострого професійного стресу, ніж працівники стаціонарних відділень швидкої допомоги.

4. Отримані дані свідчать про необхідність психологічної підтримки та впровадження спеціальних програм профілактики та подолання гострого та хронічного професійного стресу у працівників швидкої медичної допомоги, особливо у великих містах та у виїзних бригадах.

Список використаних джерел

1. Авраменко М.Л. Профілактика професійного вигорання працівників соціальної сфери / за заг. ред. канд. мед. наук М.Л. Авраменка // Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів. – Л., 2008. – 53 с.
2. Бодров В.А. Психологический стресс: развитие учения и современное состояние проблемы / В.А. Бодров. – М. : Изд-во ИП РАН, 1995.
3. Винокур В.А. Профессиональный стресс у медицинских работников и его предупреждение / В.А. Винокур // Геден Рихтер в СНГ. – 2001. – №4.
4. Гринберг Дж. Управление стрессом / Дж.Гринберг. – СПб. : Питер, 2002. – 496 с.
5. Зайчикова Т.В. Соціально-психологічні детермінанти синдрому «професійного вигорання» у вчителів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України / Т.В. Зайчикова. – К., 2005. – 20 с.
6. Карамушка Л.М. Психологічні особливості професійного стресу у працівників медичних установ / Л.М. Карамушка, О.О. Раковчена // Главный врач. – №12. – К. : Блиц-Информ, 2009. – С.88–93.
7. Карамушка Л.М. Особливості прояву синдрому «емоційного вигорання» у працівників банківських структур / Л.М. Карамушка, Т.В. Зайчикова, О.І. Панасюк // Актуальні проблеми психології. Том 1 : Соціальна психологія. Організаційна психологія. Економічна психологія : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : Міленіум, 2005, част. 16. – С. 75–79.
8. Козина Н.В. Исследование эмпатии и ее влияния на формирование синдрома эмоционального выгорания у медработников : дисс. ... канд. психол. наук / Н.В. Козина. – СПб., 1998.
9. Колоскова О.К. Особливості розвитку та проявів синдрому емоційного вигорання в лікарів-педіатрів / О.К. Колоскова, М.І. Поліщук, Т.М. Воротняк // Здоровье ребенка. – 2012. – № 7 (42). – С. 19–22.

10. Куриця Д.І. Визначення домінуючих копінг-стратегій у професійній діяльності держслужбовців / Д.І. Куриця // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка ; Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – Вип. 8. – Кам'янець-Подільський : Аксиома, 2010. – С. 573–582.
11. Куриця Д.І. Зміст та структура тренінгу «Психологічні основи профілактики та подолання професійного стресу в персоналі держадміністрацій» / Д.І. Куриця, Л.М. Карамушка // Актуальні проблеми психології: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2011. – Т. 1. – Вип. 33. – С. 53–61.
12. Леонова А.Б. Основные подходы к изучению профессионального стресса / А.Б. Леонова // Вестник МГУ. – Серия 14. – Психология. – 2000. – №3. – С. 4–21.
13. Леонова А.Б. Комплексная стратегия анализа профессионального стресса: от диагностики к профилактике и коррекции / А.Б. Леонова // Психологический журнал. – 2004. – № 2. – С. 75–85.
14. Леонова А.Б. Методика интегральной диагностики и коррекции профессионального стресса (ИДИКС): методическое руководство / А.Б. Леонова. – СПб. : ИМАТОН, 2007. – 56 с.
15. Исследование хронического профессионального стресса у врачей скорой медицинской помощи Невского района Санкт-Петербурга / В.М.Лымаренко, В.Я.Апчел, О.В.Леонтьев, А.В.Дергунов // Вестник Российской Военно-медицинской академии. – 2012. – № 3 (39) – С. 39–45.
16. Паньковець В.Л. Психологічні чинники професійного стресу менеджерів освітніх організацій : автореф. дис... канд. психол. наук ; 19.00.10 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України / В.Л. Паньковець. – К., 2006. – 20 с.
17. Сидоренко М.О. Професійний стрес у медичних працівників / М.О. Сидоренко, Т.М. Дмуховська, К.М. Сокол // Реалізація закону України «Про вищу освіту» у вищій медичній та фармацевтичній освіті України : м-ли Всеукраїнської навчально-наукової конференції з міжнародною участю, присвяченої пам'яті проф. Л.Я. Ковальчука (Тернопіль, 21–22 травня 2015 р.) / Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського. – Тернопіль, 2015. – С. 508–509.
18. Смит Т.Дж. Профессиональный стресс / Т.Дж. Смит // Человеческий фактор / под. ред. Г. Салвенди. – М. : Мир, 1991. – Т. 2. – С. 356–392.
19. Хавкина И.В. Психологические факторы и условия профессиональной деятельности врача [Тезисы] / И.В. Хавкина // Bulletin of Medical Internet Conferences (ISSN 2224 – 6150) 2016. – Vol. 6. – Issue 5.
20. Bondarchuk, O., Karamushka, L., Pankovets, V. (2008). What causes professional stress in education managers? // Abstracts of XXIX International Congress of Psychology (Berlin, Germany, July 20–25, 2008). – P. 19.
21. Karamushka, L., Pankovets, V. (2007). Peculiar manifestations of professional stress in managers of educational organizations // Abstracts of Xth European Congress of Psychology (Prague, Czech. Republic, 3–6 July, 2007). (Abstract, CD-ROM).

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Avramenko M.L. Profilaktyka profesiinoho vyhorannia pratsivnykiv sotsialnoi sfery / za zah. red. kand. med. nauk M.L. Avramenka // Vseukrainskyi tsentr profesiinoi rehabilitatsii invalidiv. – L., 2008. – 53 s.
2. Bodrov V.A. Psihologicheskij stress: razvitie uchenija i sovremennoe sostojanie problemy / V.A. Bodrov. – M. : Izd-vo IP RAN, 1995.
3. Vinokur V.A. Professional'nyj stress u medicinskih rabotnikov i ego preduprezhdenie / V.A. Vinokur // Gedeon Rihter v SNG. – 2001. – №4.
4. Grinberg Dzh. Upravlenie stressom / Dzh. Grinberg. – SPb. : Piter, 2002. – 496 s.
5. Zaichykova T.V. Sotsialno-psykholohichni determinanty syndromu «profesiinoho vyhorannia» u vchyteliv : avtoref. dys. ... kand. psyhol. nauk : 19.00.05 / Instytut psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy / T.V. Zaichykova. – K., 2005. – 20 s.
6. Karamushka L.M. Psykholohichni osoblyvosti profesiinoho stresu u pratsivnykiv medychnykh ustanov / L.M. Karamushka, O.O. Rakovchena // Glavnii vrach. – №12. – K. : Blyts-Ynform, 2009. – S.88–93.
7. Karamushka L.M. Osoblyvosti proiavu syndromu «emotsiinoho vyhorannia» u pratsivnykiv bankivskykh struktur / L.M. Karamushka, T.V. Zaichykova, O.I. Panasiuk // Aktualni problemy psykholohii. Tom 1 : Sotsialna psykholohiia. Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia : zb. naukovykh prats Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy / za red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky. – K. : Milenium, 2005, chast. 16. – S. 75–79.
8. Kozina N.V. Issledovanie jempatii i ee vlijanija na formirovanie sindroma jemocional'nogo vygoranija u medrabotnikov : diss. ... kand. psihol. nauk / N.V. Kozina. – SPb., 1998.
9. Koloskova O.K. Osoblyvosti rozvytku ta proiaviv syndromu emotsiinoho vyhorannia v likariv-pediatriv / O.K. Koloskova, M.I. Polishchuk, T.M. Vorotniak // Zdorovie rebenka. – 2012. – № 7 (42). – S. 19–22.
10. Kurytsia D.I. Vyznachennia dominuiuchykh kopinh-stratehii u profesiinii diialnosti derzhsluzhbovtiv / D.I. Kurytsia // Problemy suchasnoi psykholohii : zb. nauk. prats Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu im. I. Ohienka ; Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy. – Vyp. 8. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2010. – S. 573–582.

- 11 Kurytsia D.I. Zmist ta struktura treninhu "Psykhologichni osnovy profilaktyky ta podolannia profesiinoho stresu v personalu derzhadministratsii" / D.I. Kurytsia, L.M. Karamushka // Aktualni problemy psykhologii: Orhanizatsiina psykhologiiia. Ekonomichna psykhologiiia. Sotsialna psykhologiiia : zb. nauk. prats Instytutu psykhologii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy / za red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky. – K. : A.S.K., 2011. – T. 1. – Vyp. 33. – S. 53–61.
12. Leonova A.B. Osnovnye podhody k izucheniju professional'nogo stressa / A.B. Leonova // Vestnik MGU. – Serija 14. – Psihologija. – 2000. – №3. – S. 4–21.
13. Leonova A.B. Kompleksnaja strategija analiza professional'nogo stressa: ot diagnostiki k profilaktike i korekcii / A.B. Leonova // Psihologicheskij zhurnal. – 2004. – № 2. – S. 75–85.
14. Leonova A.B. Metodika integral'noj diagnostiki i korekcii professional'nogo stressa (IDIKS): metodicheskoe rukovodstvo / A.B. Leonova. – SPb. : IMATON, 2007. – 56 s.
15. Issledovanie hronicheskogo professional'nogo stressa u vrachej skoroj medicinskoj pomoshhi Nevskogo rajona Sankt-Peterburga / V.M.Lymarenko, V.Ja.Apchel, O.V.Leont'ev, A.V.Dergunov // Vestnik Rossijskoj Voenno-medicinskoj akademii. – 2012. – № 3 (39) – S. 39–45.
16. Pankovets V.L. Psykhologichni chynnyky profesiinoho stresu menedzheriv osvितnikh orhanizatsii : avtoref. dys... kand. psykol. nauk ; 19.00.10 / Instytut psykhologii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy / V.L. Pankovets. – K., 2006. – 20 s.
17. Sydorenko M.O. Profesiyni stres u medychnykh pratsivnykiv / M.O. Sydorenko, T.M. Dmukhovska, K.M. Sokol // Realizatsiia zakonu Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» u vyshchyi medychnii ta farmatsevtichnii osviti Ukrainy : m-ly Vseukrainskoi navchalno-naukovoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu, prysviachenoi pamiaty prof. L. Ya. Kovalchuka (Ternopil, 21–22 travnia 2015 r.) / Ternopilskiy derzhavnyi medychnyi universytet imeni I.Ia. Horbachevskoho. – Ternopil, 2015. – S. 508–509.
18. Smit T.Dzh. Professional'nyj stress / T.Dzh. Smit // Chelovecheskij faktor / pod. red. G. Salvendi. – M. : Mir, 1991. – T. 2. – S. 356–392.
19. Havkina I.V. Psihologicheskie faktory i uslovija professional'noj dejatel'nosti vracha [Tezisy] / I.V. Havkina // Bulletin of Medical Internet Conferences (ISSN 2224 – 6150) 2016. – Vol. 6. – Issue 5.
20. Bondarchuk, O., Karamushka, L., Pankovets, V. (2008). What causes professional stress in education managers? // Abstracts of XXIX International Congress of Psychology (Berlin, Germany, July 20–25, 2008). – P. 19.
21. Karamushka, L., Pankovets, V. (2007). Peculiar manifestations of professional stress in managers of educational organizations // Abstracts of Xth European Congress of Psychology (Prague, Czech. Republic, 3–6 July, 2007). (Abstract, CD-ROM).

Lysenko, O.H. Levels of acute and chronic occupational stress in paramedics: relationship with the location and type of medical institution. The article analyzes the results of empirical research related to the levels of acute and chronic occupational stress in paramedics. The levels of acute and chronic occupational stress and the levels of its components in paramedics were found to have links with the location and type of a medical institution. The obtained findings suggest the necessity of psychological support and the use of special paramedics' stress prevention and overcoming programs, especially in large cities. As an empirical study showed, if not treated, paramedics' emotional tension and physiological discomfort as symptoms of their acute occupational stress, may be aggravated by their stressful work schedule and lead to chronic occupational stress with anxiety, sleep disturbances and different negative psychosomatic reactions.

Key words: paramedics, acute occupational stress, chronic occupational stress, components of acute occupational stress, components of chronic occupational stress, diagnostic and preventive system IDICS, organizational factors, location of medical institution, type of medical institution.

Відомості про автора

Лисенко Оксана Георгіївна, аспірантка лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Lysenko, Oksana Heorhiivna, PhD student, Laboratory of organizational and social psychology, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: mannatech_@ukr.net

Отримано 8 червня 2018 р.
Рецензовано 15 червня 2018 р.
Прийнято 16 червня 2018 р.